

Doğal Afetler ve İnsan Hakları: Doğal Afet Sürecinde Uluslararası İnsan Hakları Hukuku Kurallarının Uygulanabilirliği Meselesi

Erdi Şafak¹

Özet

Dünyada afetler her geçen gün artmakta ve insanlar afet sürecinde haklarını kaybetmemektedirler. Küresel iklim değişikliği afetlerin hem daha yoğun hem de daha öngörülemez hale gelme olasılığını artırdıkça, uluslararası insan hakları hukuku kurallarının afetlere daha fazla ilgi göstermesinin ve insani topluluğun afet yönetimine hak temelli bir yaklaşım getirmesinin önemi her geçen gün artmaktadır.

Son yıllarda uluslararası insan hakları hukukunun afetlerin önlenmesi, müdahale edilmesi ve afetlerden kurtarılmasıyla ilgisi konusunda artan bir farkındalık oluşmuştur. 2004 Hint Okyanusu tsunamisi birçok bakımdan uluslararası toplumun felaket algısında bir dönüm noktası olmuş ve 2004 tsunamisinden önce felaketler öncelikle lojistik uzmanlığa öncelik verilen bir alan olan hızlı insani yardımın harekete geçirilmesi ihtiyacı olarak görülmekteydi. Tsunamiden sonra insan haklarının afet yönetiminin tüm aşamalarına (önleme veya risk azaltma, müdahale ve iyileştirme) dahil edilmesi gerektiğine dair fikirler giderek artmıştır.

Afet yönetimiyle ilgili uluslararası yasal belgelere bakıldığında, bunun insan haklarıyla karmaşık bir bağlantısı olduğu ve bunun kamu güvenliği ile bireysel haklar arasında bir denge kurulmasını gerektirdiği görülmektedir. Engelli Kişilerin Korunmasına İlişkin Sözleşme, afetlere açıkça atıfta bulunan tek insan hakları sözleşmesi olsa da, insan hakları hukukunun afetlere uygulanabilirliği hem akademik camianın hem de hükümetlerarası kuruluşların bölgesel ve uluslararası düzeylerde daha fazla ilgisini çekmektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu, afet durumunda kişilerin korunmasına ilişkin Taslak Maddeler üzerinde çalışmakta ve “afetlerden etkilenen kişilerin insan haklarına saygı gösterilmesi hakkına sahip olduğunu” teyit etmektedir. Bu çalışmada uluslararası insan hakları hukukunun, afet sürecinde uygulanması ile ilgili konular irdelenecektir.

1 Dr. Öğretim Üyesi, Yakın Doğu Üniversitesi Hukuk Fakültesi, erdi.safak@neu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4000-2468>

A. Uluslararası İnsan Hakları ve Afet Yönetiminde Hak Temelli Bir Yaklaşım

İnsan hakları, milliyet, cinsiyet, etnik köken, renk, din, dil veya statüye bakılmaksızın tüm insanların doğasında bulunan haklardır. Bu haklar temeldir ve uluslararası insan hakları ilkeleri kapsamında korunmaktadır. İnsan hakları normları ve insan hakları ile ilgili anlaşmalar ile sözleşmeler hem bunları onaylayan devletler arasında hem de bireysel nüfusa karşı belirli yükümlülükler dayatmakta ve yaratmaktadır.

Uluslararası insan hakları ilkelerini, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin (İHEB) kabul edilmesinin ardından, BM'nin gözetiminde bir dizi başka çok taraflı sözleşme ve protokol takip etmiştir. Bu çalışmaların hepsi uluslararası hukuk kapsamında insan haklarının korunmasına yöneliktir. İnsan hakları genel olarak, yaşam hakkı, kanun önünde eşitlik ve ifade özgürlüğü gibi medeni ve siyasi haklardan; çalışma, sosyal güvenlik ve eğitim hakları gibi ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan ve halkların kalkınma ve kendi kaderini tayin etme hakkı gibi kolektif haklardan oluşmaktadır (Puyana, 2014). Küresel düzeydeki gelişmelere ek olarak, bölgesel örgütler de BM araçlarının sağladığı insan haklarının korunmasını entegre etmek ve geliştirmek amacıyla kendi standartlarını benimsemişlerdir (Puyana, 2014).

Afet zamanlarında insan haklarının korunmasından açıkça söz eden insan hakları belgelerine örnek olarak olarak BM Engelli Kişilerin Haklarına İlişkin Sözleşme tek düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. BM Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme'nin, risk durumları ve insani acil durumlar ile ilgili 11. Maddesinde engelliler için şunları sağlanmaktadır: *“Taraflar Devletler, uluslararası hukuk kapsamındaki yükümlülüklerine uygun olarak... silahlı çatışma durumları, insani acil durumlar ve doğal afetlerin meydana gelmesi de dahil olmak üzere risk durumlarında engelli kişilerin korunmasını ve güvenliğini sağlamak için gerekli tüm önlemleri alacaklardır. Yine ilgili Sözleşme'nin Uluslararası İşbirliği ile ilgili Madde 32-“(a), “Uluslararası kalkınma programları da dahil olmak üzere uluslararası işbirliğinin engelli kişileri kapsayıcı ve erişilebilir olmasını sağlamak” şeklinde düzenlenmiştir².*

Uluslararası insan hakları hukuku belgeleri afet sürecinde insan haklarının korunmasıyla ilgili doğrudan düzenlemelere yer vermese de söz konusu belgelerde yer alan insan hakları afet sürecinde de geçerli olacaktır. Örneğin yaşam hakkı, yiyecek, su, barınma ve sağlık hakkı gibi haklar afet sürecinde de korunması gereken haklardır (Cubic, 2017). Uluslararası Ekonomik, Sosyal

2 Convention on the Rights of Persons with Disabilities; <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>

ve Kültürel Haklar Sözleşmesi (ICESCR) uyarınca, bu haklar aşamalı olarak gerçekleştirilmektedir ve ancak sözleşme aynı zamanda devletlere uluslararası yardım ve işbirliği yoluyla bu hakların aşamalı olarak gerçekleştirilmesini garanti altına alma çağrısında da bulunmaktadır³. Dolayısıyla afet yönetimine hak temelli bir yaklaşım, insan haklarının korunduğu ve gerçekleştirildiği bir mekanizma yaratmaktadır. Bu durum, hak sahibi olarak insana, haklarını görevli olarak devletlerden talep etme olanağı verecektir.

Bir devlet uluslararası bir insan hakları belgesini benimserse, söz konusu belgede yer alan haklara saygı göstermek, bunları uygulamak ve yerine getirmek konusunda hukuki ve ahlaki bir yükümlülüğe sahip olacaktır. Bu amaçla devletin, can kayıplarını, ekonomik - sosyal varlık kayıplarının önlenmesi ve insan ya da doğal güçlerden kaynaklanan diğer insan hakları ihlallerinin önlenmesi gibi yükümlülüklerinden bahsedilebilir (Jonsson, 2003).

İnsan hakları konusunda “hak sahipleri” ve “görev sahipleri” dilini kullanmanın faydası, kimin kime karşı neye hak kazandığının tespitine açıklık getirmesidir. Bu nedenle insan haklarına dayalı yaklaşım, devletin daha fazla hesap verebilirliğine ve afet mağdurlarına, hakları her ihlal edildiğinde devlete karşı dava açma yetkisi vererek onların güçlendirilmesine yol açacaktır. Bu durum ayrıca insanların, insan haklarına ilişkin bilgiye sahip olması gerektiğini potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmek için bireysel veya grup olarak harekete geçebilmeleri gerektiğini, ayrıca kendi aralarında ve görev sahipleriyle etkili bir şekilde iletişim kurabilmeleri gerektiğini belirtmektedir (Kalin, 2011).

İnsan hakları temelli yaklaşım başlangıçta kalkınma çerçevesinde kullanılmak üzere düşünülse de giderek doğal afetler bağlamında da anılmaya başlamıştır (Concannon & Lindstrom, 2011). İnsan hakları açısından bakıldığında, temel görev sahipleri olarak Devletler, doğal afetlerden etkilenen kişilere yardım sağlamak ve onların insan haklarını korumak konusunda birincil görev ve sorumluluğa sahiptir. Bir ülke, doğal afet gibi yıkıcı bir olaya her tanık olduğunda, mağdurlara en azından nüfusun hayatta kalması için ihtiyaç duyulan asgari yiyecek, su, giyecek, barınak ve sağlık bakımını sağlama yükümlülüğüne sahiptir diyebiliriz (Venturini, 2012).

Devletler afet sürecinde bazen insan haklarını ihlal edebilirler. Örneğin devletler insan hakları ile ilgili yükümlülük üstlenildiği takdirde bir afetin meydana gelmesini önleyebilecek olan afet riskinin azaltılmasına

---

3 Article 2(1) of the ICESCR calls upon all states, individually “and through international assistance and cooperation,” to guarantee the progressive realization of human rights

girişmeyerek insan haklarını ihlal edebilirler. (Rawinji, 2012) BM İnsan Hakları Yüksek Komiserliği Ofisi (OHCHR'nin) afet riskinin azaltılmasına ilişkin mesajı, konu ile ilgili önemli ayrıntılara yer vermektedir. Komiserlik Ofisi, *“Tüm devletlerin, insan haklarını korumaya yönelik pozitif insan hakları yükümlülükleri vardır; Doğal afetler kendi başlarına afet değildir. Bunlar, maruz kalma, kırılma ve dayanıklılık unsurlarına ve insan (devlet dahil) eylemiyle ele alınabilecek tüm faktörlere bağlı olarak felaket haline gelirler. Bu nedenle, afete maruz kalma ve hassasiyeti azaltmak, dayanıklılığı artırmak ve etkili bir hafifletme sağlamak için makul önleyici tedbirlerin (hükümetler ve diğerleri tarafından) alınmaması bir insan hakları sorunudur”* demektedir (OHCHR).

Devletlerin ayrıca afet risklerini azaltma ve afet riski altında olan kişileri zamanında uyarı ve tahliyelerle koruma sorumluluğu vardır ve bunu yapmadıkları takdirde, ulusal ya da uluslararası eleştirilerle birlikte uluslararası sorumluluğu da gündeme gelebilecektir (Kromm & Sturgis, 2008) . Bu durum, hesap verebilirlik yaratmayı amaçlayan mekanizmaların hayata geçirilmesi halinde, devletlerin uluslararası hukuk kapsamındaki yasal yükümlülüklerini yerine getirmemelerinden dolayı sorumlu tutulma ihtimalinin yüksek olduğunu göstermektedir. Cubie ve Hesselman, uluslararası insan hakları hukukunun, insani aktörlerin afete hazırlık, müdahale ve iyileştirme aşamalarının tüm aşamalarındaki davranışlarına rehberlik edebileceğinden hareketle, insan hakları ihlallerini izlemeye yönelik mevcut uluslararası mekanizmaların, afetlerdeki kişilerin korunmasını güçlendirebileceğini ileri sürmektedir (Cubie & Hesselman, 2017).

Sonuç olarak, insanların aynı olaydan farklı derecelerde etkilendiği gerçeğinden hareketle doğal afetlere karşı toplumlar arasında çeşitli hassasiyetlerin olduğunu söyleyebiliriz (Cubie, 2017). Örneğin yeterli barınma alanında, önceden var olan zayıf noktaların tespit edilmesi ve bunlara çözüm sağlanması, bir felaketin meydana gelmesinden önce temel öneme sahiptir. Bu nedenle, güçlü iç prosedürlere ve mekanizmalara sahip olan devletlerin, altyapısı ve devlet aygıtı hazırlıksız olan devletlere göre afet sürecinin daha kolay üstesinden gelebileceğini söylenebilir. Her ne kadar hukuk tek başına her derde deva olmasa da yetkilendirme ve hesap verme süreçlerinin yasal çerçevelere sıkı sıkıya bağlı olduğu dikkate alındığında, hukukun afet sürecinde de önemli bir rol oynadığı öne sürülebilir (Cubie & Hesselman, 2017). Afet riski kanun yoluyla yetkilendirme süreci hem bireyler hem de bir topluluğun üyeleri olarak herkesin haklarını kullanma kapasitesinin güçlendirilmesini öngörmektedir.

B. Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve Afet Sürecinde Uygulanması Gereken İnsani Yardım İlkeleri

Uluslararası İnsan hakları hukuku genel olarak afetlere müdahaleye yönelik genel yasal çerçeveyi, öncelikli olarak bölge devletinin sorumluluğunda, sonrasında ise yardım sağlayan devletler için de eşit derecede olacak şekilde ortaya koymaktadır. Bu durum örf ve adet kuralların yanı sıra medeni, siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel haklar alanında çok sayıda anlaşma metninde yer almıştır. İnsan hakları ile ilgili kuralları sivil savunma veya koruma alanına entegre etmek, yardım görevlilerinin insan hayatını kurtarma önceliklerini etkilememelidir. Ayrıca insan hakları ile ilgili kurallar afet çalışmalarının daha geniş toplumsal sonuçları konusunda daha bilinçli olmasını sağlamakta ve tüm dikkatin tek bir noktaya örneğin hayat kurtarmaya bağlanma riskini önlemektedir. Başka bir deyişle, insan hakları ile ilgili kuralları afet sürecine entegre etmek veya insan haklarına dayalı bir yaklaşımı benimsemek afet sürecinde önceliğin zorunlu olarak hayat kurtarmak gibi temel hedeften uzaklaşmasını gerektirmez, sadece insan haklarının insani yardım çabalarının her aşamasına dahil edilmesini gerektirir.

Uluslararası insan hakları hukuku afet sürecinde üç ana ilkeye özellikle vurgu yapmaktadır. Bunlar; “İnsanlık”, “Tarafsızlık” ve “Operasyonel Bağımsızlık” şeklindedir. Bu ilkeleri şu şekilde özetleyebiliriz; İnsanlık ilkesi uyarınca, insanın çektiği acılar, görüldüğü anda ele alınmalıdır (Simon & Diane, 2006). İlke ayrıca, insani eylemin amacının, dünya insanları arasında karşılıklı anlayış, dostluk, işbirliği ve kalıcı barışın yanı sıra yaşamı, sağlığı, mülkiyeti korumak ve her koşulda insana saygıyı sağlamak olduğunu belirtmektedir. Tarafsızlık ilkesi, insani yardım faaliyetlerinin yalnızca ihtiyaç temelinde gerçekleştirilmesini, en acil acil durumlara öncelik verilmesini ve milliyet, ırk, cinsiyet, dini inanç, sınıf veya siyasi görüş ayrımı yapılmamasını gerektirmektedir. Tarafsızlık ilkesi ayrıca özellikle yardım sağlayanlar için geçerli olmakla birlikte, insani yardım aktörleri düşmanlıklarda taraf tutmamalı veya siyasi, ırksal, dini veya ideolojik nitelikteki tartışmalara katılmamalıdır. Operasyonel Bağımsızlık ilkesi ise, insani eylemin uygulandığı alanlarla ilgili olarak herhangi bir aktörün sahip olabileceği siyasi, ekonomik, askeri veya diğer hedeflerden özerk olmasını gerektirir (Bugnion, 2009).

Afet sürecinde insani yardım içeren operasyonlar, afetten etkilenen kişilerin temel haklarını, afetten etkilenen devletin haklarını verme yükümlülüğünü, dış yardım arama görevi ve uluslararası toplumun insani yardım sunma hakkını hukuki pozisyonları esas alarak yürütmektedir (Tonkin, 2012). Bu hukuki pozisyonlar, Uluslararası Hukuk Komisyonu’nun (ILC) afet durumunda kişilerin korunmasına ilişkin taslak maddelerine aktarılmış

ve Özel Raportör Ospina tarafından dördüncü raporunda açıklanmıştır. Özel Raportör taslak maddelerin bir yandan insani yardımın mevcut yasal çerçevesini düzenlediğini, diğer yandan, “uluslararası hukukun ilerici bir gelişimini” oluşturduğu ikili bir role sahip olabileceğini göstermiştir (UN Doc A/CN.4/598, para. 25).

Yukarıda bahsedilen ilk hukuki pozisyon, afetten etkilenen bireylerin bileşen haklarıyla ilgilidir. Yardım operasyonları afetten etkilenen bireylerin korunması şeklinde tek bir ana hedef etrafında dönmektedir. Afet durumunda kişilerin korunmasına ilişkin Özel Raportör Ospina, insan onurunun korunması ve insan haklarının korunmasında ifadesini bulan bireyin korunmasını, insani yardım sürecinin nihai amacı ve ilham kaynağı olarak nitelendirmiştir. Ayrıca BM Genel Kurul’u, çeşitli vesilelerle, afetten etkilenen devletlerin “kendi bölgelerinde insani yardımın başlatılması, örgütlenmesi, koordinasyonu ve uygulanmasındaki” birincil sorumluluğunu vurgulamıştır (UN Doc A/CN.4/643).

Hukuki durumun ikinci pozisyonu, ulusal müdahale kapasitesinin etkilenen devletin insan hakları hukuku kapsamındaki yükümlülüklerini karşılamada yetersiz olduğu durumlarda ortaya çıkmaktadır. Durum böyle olduğunda, aynı anlaşmalar veya geleneksel yükümlülükler, ilgili tarafın gerektirdiği bir tür ikincil görevin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Ulusal tepkinin yetersiz olduğu durumlarda yardım arama yeteneği, Uluslararası Hukuk Enstitüsü’nün Bruges Kararında tanınmıştır (Bruges, 2003). Söz konusu karar “*Kendi yetki alanı veya fiili kontrolü altındaki mağdurlara insani yardım sağlayamayan*” bir devletin yetkili uluslararası kuruluşlardan ve/veya üçüncü devletlerden yardım isteme yükümlülüğünü öngörmektedir. Ayrıca Özel Raportör, afetten etkilenen devletin görevinin, yardım isteme değil, arama görevi olduğuna dikkat çekmiştir. “Aramak” ve “talep” gibi farklı kelimelerin vurgulanması çok önemlidir çünkü bu durum talebin özüne ve doğasına değinmektedir (Hannah & Roser, 2020). Yardım istemek aslında bağlayıcı olmayan bir başvuru anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, yardım isteyen devlet yine de talebine yanıt olarak sunulan yardımı reddetme hakkına sahipken, talep terimi bunun yerine talepte bulunan devleti bağlar ve onu yardım tekliflerini reddetme yeteneğinden” yoksun bırakır (UN Doc A/CN.4/590, para. 65).

Ortaya çıkabilecek bir sonraki hukuki husus, etkilenen devletlerin uluslararası insani yardıma erişim rızasını keyfi olarak geri çevirmeme yükümlülüğü ile ilgilidir. Afetten etkilenen devletin uluslararası insani yardıma erişim için gerekli rızası, farklı çıkarları dengelemektedir. Bu durum ayrıca Birleşmiş Milletler Şartı’nın 2(7) maddesine aykırıdır; “*Bu Şart’ın*

hiçbir hüküm, Birleşmiş Milletler'e, esas olarak herhangi bir devletin ulusal yargı yetkisi dahilinde olan konulara müdahale etme yetkisi vermez veya Üyelerin bu tür konuları işbu Şart kapsamında çözüme kavuşturmasını gerektirmez; ancak bu ilke Bölüm VII kapsamındaki icra tedbirlerinin uygulanmasına hânel getirmez" (Charter of the United Nations).

Buna ek olarak, ilave bir güvence, devletin "söz konusu yardım ve yardımın yönlendirilmesi, kontrol edilmesi, koordinasyonu ve denetlenmesindeki birincil rolünü" sürdürmek için dış yardım almaya rıza göstermesini gerektirmektedir (Harper, 2009). Bu durumda ortaya çıkabilecek önemli bir sorun, afetten etkilenen bir devletin bu durumdan etkilenip etkilenmediğidir. Devletin, etkilenen nüfusun gerekli haklarını korumaya yönelik uluslararası yükümlülüklerini tek başına yerine getirememesi veya yerine getirememesi durumunda dış yardımı kabul etmek zorunda kalabileceği öne sürülmektedir. Yaşam hakkına saygı, aynı zamanda yabancı insani yardımı kabul etme yükümlülüğünü de içermektedir. Devletin insani yardım kabul etme sorumluluğunun mutlak olduğunu söylemek mümkün değildir. Devletlerin afetlere müdahale için rızası gerekmektedir. Rıza aslında keyfî olmayan nedenlerle reddedilebilir; örneğin devletin etkilenen bireylerin ihtiyaçlarına yeterli ve etkili bir şekilde yanıt verebilecek kaynaklara sahip olması, başka bir kaynaktan yeterli yardım kabul etmesi veya teklif edilen insani yardımın insanlık, tarafsızlık ve operasyonel bağımsızlık gereklerini karşılamaması gerekmektedir (Hannah & Roser, 2020).

Son hukuki husus, uluslararası toplumun insani yardım sunma hakkıyla ilgilidir. İnsani yardım sunma hakkı uluslararası işbirliği ilkesinin bir parçasıdır. Talep edilmeyen insani yardım, felaketten etkilenen bir devletin iç işlerine müdahale olarak görülmemelidir. Bu görüş, Uluslararası Adalet Divanı (UAD) tarafından da onaylanmıştır; buna göre, "*siyasi bağlantıları veya amaçları ne olursa olsun, başka bir ülkedeki kişilere veya güçlere katı bir şekilde insani yardım sağlanması, yasa dışı müdahale olarak kabul edilemez veya başka herhangi bir şekilde uluslararası hukuka aykırıdır*". Afete müdahale etme konusunda halihazırda yeterli kapasiteye sahip bir devlete yardım teklif edildiğinde de bu durum ortaya çıkabilir.

C. Uluslararası Afet Hukuku Projesi ve İnsan Hakları İlkeleri

Uluslararası Kızılay – Kızılhaç Teşkilatları Federasyonu 2001 yılında afet sürecinde iş birliği ve koordinasyonun daha iyi sağlanabilmesi adına Uluslararası Afet Hukuku Projesi (UAHP) adında bir çalışma başlatmıştır. UAHP, uluslararası normlar üzerine çalışmalar, insani yardım aktörlerinin karşılaştığı ortak sorunlara ilişkin araştırmalar ve bölgesel istişareler konuları

çerçevesinde yürümüştür (International Disaster Response Laws Project Report 2002-2003).

UAHP Yönergeleri, bir andlaşma metni gibi yasal olarak bağlayıcı değildir ve devletlerarası ilişkileri düzenlemez. İlkeler, hükümetlere afet yönetimi ile ilgili iç hukuklarını en iyi şekilde nasıl yapılandıracaklarına dair tavsiyeler içermektedir. Yönergenin bir diğer işlevi ise doğal afet müdahalelerinde bulunan engelleri ortadan kaldırmanın bir yolu olarak ülkeler genelinde tek tip mevzuatı teşvik etmek, mal ve yardım personelinin girişine yönelik engelleri ortadan kaldırmak, afet sürecinde faaliyet gösterecek kuruluşların yasal olarak tanınmasını sağlamak ve kuruluşlar ve hükümetler arasında koordinasyonu geliştirmektir (Heath, 2011).

Uluslararası afet hukuku projesinde büyük önem taşıyan insan hakları yükümlülükleri şunları içermektedir; Yaşama hakkı, kişilerin özgürlüğü ve güvenliği hakkı, insani muamele hakkı, yiyecek ve su hakkı, sağlık ve temel ilaç hakkı. Bu haklara, ayrımcılık yapmama temel ilkesine uygun olarak, yani ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasi veya diğer görüş, ulusal veya sosyal köken, mülkiyet, doğum veya başka herhangi bir nedenle olumsuz ayırım gözetilmeden saygı gösterilmesi gerekmektedir. Ayrımcılık yapmama aynı zamanda uluslararası afet hukuku projesinin temel ilkesidir ve afet bölgelerinde yardım kuruluşları ve yardım personelinin davranış kurallarını şekillendirmektedir (Heath, 2011).

Uluslararası afet hukuku projesinin gelişimi beklendiği kadar düzgün olmamakla beraber sürecin gelişimi devletler arasındaki siyasi ve ideolojik ayrımlardan olumsuz etkilenmiştir. Bu durum özellikle 1927'de kurulan ve daha sonra 1982'de sona erdirilen uluslararası bir örgüt olan Uluslararası Yardım Birliği'nin, afetler sırasında uluslararası yardımı koordine etme görevini yerine getirememesi nedeniyle daha önemli bir hal almıştır. Afet sırasında uluslararası insani yardımı kapsamlı bir şekilde ele alan uluslararası bir sözleşme oluşturmanın başarısızlıkları ve zorlukları nedeniyle, bu durum da çoğunlukla esnek hukuka başvurulmuştur (Heath, 2011).

İnsani kriz ve afetlere yönelik bir yapı oluşturmak için 1992 yılında BM Genel Kurulu'nda UNGA Res.46/182108 sayılı karar kabul edilmiştir. BM afet süreçlerinde 1998 yılında kurulan İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA) aracılığıyla insani yardım ve afet müdahale faaliyetlerinin koordinasyonunu sağlamaktadır.

Uluslararası afet hukuku projesinin ilk kısmı, afetin etkilerini hafifletmeyi amaçlayan kriz öncesi riskin azaltılmasıdır. Bu, iklim değişikliği veya afetler üzerinde önemli etkisi olan diğer çevresel değişiklikler gibi faktörlerle ilgilidir.

Buna uygun olarak, 1992 yılında BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi ve 2015 Paris Anlaşması da dahil olmak üzere daha sonraki anlaşmalarla bazı kararlar alınmıştır. Ayrıca iklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlamaya yönelik adımlar ve önlemler almak amacıyla hazırlanan Cancún Anlaşmaları Çerçevesinde (UNFCCC 2010) afetlerle ilgili erken uyarı sistemlerinin kurulması ve acil durum hazırlığının artırılması amacıyla bazı adımlar atılmıştır (Hannah & Roser, 2020).

Afet yönetiminde bir sonraki adım, uluslararası afet hukuku projesinin temel konusunu temsil eden Kriz Müdahalesidir. Uluslararası Afet Hukuku Projesinin gelişimi açısından yeterli bir çerçeve bulunmamasına rağmen, uluslararası hukukun bu alanı ikili ve çok taraflı ilkeler ile anlaşmalar ağına dönüştürmüştür. Bu doğrultuda belirlenen alanlar, kendi topraklarını etkileyen afetler durumunda devletin uluslararası yükümlülüklerini, yardım sağlamada devletler arasındaki işbirliğini ve afetten etkilenen halkların ve bireysel mağdurların haklarını içermektedir. Nükleer Kazaların Erken Bildirilmesine İlişkin Sözleşme (1986); Nükleer Kaza veya Radyolojik Acil Durumlarda Yardıma İlişkin Sözleşme (1986); Endüstriyel Olayların Sınıraşan Etkilerine İlişkin Sözleşme (1992); Afet Azaltma ve Yardım Operasyonları için Telekomünikasyon Kaynaklarının Temini Hakkında Tampere Sözleşmesi (1998); Gıda Yardımı Sözleşmesi (1999); Birleşmiş Milletler ve İlgili Personelin Güvenliğine İlişkin Sözleşme (9 Aralık 1994) ve buna ilişkin İhtiyari Protokol (2005) gibi anlaşmalar, uluslararası afet müdahale çerçevesinin bazı önemli alanlarında daha tutarlı bir düzenleme oluşturmaya yönelik yenilenen girişimlerdir (Heath, 2011).

UAHP çerçevesinde afet yönetiminin son döngüsü, tazminat, yeniden inşa ve yeniden yerleşimi içeren iyileştirme aşamasıdır. Afet kontrol altına alındıkça, afetten etkilenen nüfusun hayatlarını kurtarma ve onları destekleyen altyapıyı eski haline döndürmeye yönelik faaliyetler yürütmeye başlamaktadır. Bu alandaki kural ve uygulamalar, yalnızca tazminatların, yeniden inşanın veya yeniden yerleşimin gerçekleştirilme şekli nedeniyle değil, aynı zamanda daha sonraki bir felaket üzerinde yaratabileceği etki nedeniyle de kriz yönetimi döngüsünün tamamını etkilemektedir. Acil yardımın iyileşmeye ve ardından uzun vadeli sürdürülebilir kalkınmaya dönüştüğü belirgin bir nokta yoktur. İyileşme dönemi boyunca önlemeyi geliştirmek ve hazırlıklı olmayı artırmak, dolayısıyla kırılganlığı azaltmak için birçok fırsat olacaktır.

Sonuç

Devletlerin temel sorumluluğu, topraklarında yaşayan halkın yaşamlarını korumaktır. Hükümetler insanları doğal afetlerin etkilerinden koruma

konusunda isteksiz veya başarısız olduğunda bu bir insan hakkı ihlali olarak değerlendirilebilir ve hükümetlerin, bu eylemlerinden sorumlu tutulması gerekmektedir. Afet riskinin azaltılması ve insanların yerinden edilmesinin önlenmesi insan hakları konularıdır. Afet sonrası yardımların tarafsız dağılımının sağlanması sadece temel bir insani prensip değil, aynı zamanda temel bir insan hakkıdır. Yine adil iyileştirme/yeniden inşa programlarının geliştirilmesi ve uygulanması da yalnızca sağlam bir kalkınma uygulaması değil, aynı zamanda bir insan hakları meselesidir.

İnsan hakları hukuku ile afetler arasındaki kesişme noktalarının uluslararası hukukçular, sivil toplum grupları ve hükümetlerin ilgisini çekmesi bu konuda atılacak adımlar için cesaret vericidir. Ancak afet yönetimine (önleme, müdahale ve iyileştirme) ilişkin ulusal yasa ve politikaların insan hakları perspektifini içermesini sağlamak için özellikle ulusal düzeyde çok daha fazlasının yapılması gerekmektedir. Ulusal organlar, ulusal ve uluslararası insan hakları hukukunun afetlere yönelik politikalara ve yaklaşımlara yaptığı katkıların tartışılacağı forumlar sağlayabilir. Hukuki araştırma açısından, iyi uygulama örneklerini tespit etmek ve bu tür mevzuatın uluslararası insan hakları hukukuna atıfta bulunularak güçlendirilebileceği yollara ilişkin önerilerde bulunmak amacıyla ulusal mevzuatın insan hakları perspektifinden sistematik karşılaştırmalı bir analizi bu çabalara önemli bir katkı olacaktır. İnsan hakları ile afet süreci arasındaki bağlantıların çizilmesi konusunda bazı iyi çalışmalar yapılmış olsa da, insan hakları ile hem ani hem de yavaş başlayan felaketler arasındaki ilişkiyi analiz etmek için daha çok şey yapılabilir.

Sonuç olarak uluslararası insan hakları hukukunun politika yapıcılara ve afet tehdidinden etkilenen topluluklara sunabileceği çok şey vardır. Dünyada artan nüfus ile daha da kötüleşen küresel ısınmanın, bu gezegende daha da fazla insanı etkileyen felaketlere yol açabileceği gerçeği göz önüne alındığında, insan hakları çalışanların uzmanlıklarını her düzeydeki hükümetlere, topluluklara, bölgesel ve uluslararası kuruluşlara sunmalarının zamanı gelmiştir.

Kaynakça

- Concannon B. Jr. and Lindstrom B. (2011), 'Cheaper, Better, Longer-Lasting: A Rights-Based Approach to Disaster Response in Haiti', *Emory International Law Review*, 1145.
- Bugnion, F. (2009). The International Conference of the Red Cross and Red Crescent: Challenges, key issues and achievements, *International Review of the Red Cross*, 91(876), 675-712. doi:10.1017/S1816383110000147.
- Charter of the United Nations, <http://www.un.org/en/charter-united-nations/>.
- Convention on the Rights of Persons with Disabilities; <http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf>
- Cubie D. and Hesselman M. (2015), 'Accountability for the Human Rights Implications of Natural Disasters: A Proposal for Systematic International Oversight' 33(1) *Netherlands Quarterly of Human Rights* 9-41.
- Rawinji, F. (2012) 'Claiming the Human Right to Protection from Disasters: The Case for Human Rights-based Disaster Risk Reduction' http://www.preventionweb.net/files/submissions/31225_righttendisasterprotection.pdf
- Harper E. (2009). International Law and Standards Applicable in Natural Disaster Situations, International Development Law Organization (IDLO)
- Heath J. Benton, (2011), "Disasters, Relief and Neglect: The Duty to Accept Humanitarian Assistance and the Work of the International Law Commission," *Journal of International Law and Politics*, 43, 419-477.
- Institute of International Law, 'Resolution on Humanitarian Assistance', (Bruges, 2 September 2003), http://www.idi-iil.org/idiE/resolutionsE/2003_bru_03_en.PDF
- International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies, *International Disaster Response Laws (IDRL) Project Report 2002-2003*, (Geneva, 2003).
- Jonsson U. (2003), 'Human Rights Approach to Development Programming', UNICEF United Nations Children's Fund, Eastern and Southern Africa Regional Office.
- Walter K, (2012), "The Human Rights Dimension of Natural or Human-Made Disasters," *German Yearbook of International Law*, vol. 55, 119-147.
- Chris K. and Sue S. (2008), "Hurricane Katrina and the Guiding Principles on Internal Displacement," Institute for Southern Studies. https://www.brookings.edu/wpcontent/uploads/2012/04/0114_ISSKatrina.pdf
- Natural Disaster Recovery Framework Second Edition. Federal Emergency Management Agency. <https://www.fema.gov/media-library/assets/documents/117794>. Accessed March 17, 2020.
- OHCHR www.preventionweb.net/english/professional/contacts/profile.php?id=1370

- Preliminary report on the protection of persons in the event of disasters by Eduardo Valencia Ospina, Special Rapporteur' (5 May 2008) UN Doc A/CN.4/598, para. 25.
- Puyana, David, Fernández Analysis of the International Debate on the Right to Peace In the context of the human rights and intergovernmental bodies of the United Nations. The | 123dok, 2014, hdl.handle.net/10803/145643.
- Hannah, R. & Roser, M. (2020), "Natural Disasters". Our World in Data. <https://ourworldindata.org/natural-disasters>.
- Simon B. and Diane P. (2006), Protect or Neglect? Toward a More Effective United Nations Approach to the Protection of Internally Displaced Persons Journal of Refugee Studies, Volume 19, Issue 1.
- Hannah T. "What are Humanitarian Principles?" OCHA on Message: Humanitarian Principles. United Nations resolution 46/182: www.un.org/documents/ga/res/46/a46r182.htm
- UNILC, 'Protection of persons in the event of disasters. Memorandum by the Secretariat' (11 December 2007) UN Doc A/CN.4/590, para. 65.
- Venturini G.(2012), International Disaster Response Law in Relation to Other Branches of International Law, Università degli Studi di Milano, Via Conservatorio 7, 2012, Milan, Italy.